

Leden 2024

KRIZE VE STŘEDNÍM VZDĚLÁVÁNÍ

Pavína Soukupová

Shrnutí

Rok 2023 byl pro české školství skutečně velkou výzvou: od naprostého kolapsu přijímacího řízení na střední školy, kdy především v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji vůbec nestačily poptávce a způsobily tak velké zmatky, až po listopadovou stávkou, do které se zapojilo více než 7000 škol a stala se tak největší stávkou za historii českého školství. Krize přijímacího řízení odhalila velké nedostatky v systému, včetně byznysu kolem přípravných kurzů. Ačkoliv ministerstvo reagovalo a přihlášky na střední školy letos konečně dostanou digitální podobu, stále zde zůstávají hlavní nevyřešené problémy, jako je nedostatek míst na gymnáziích, platové podmínky učitelů a stav celého rezortu.

Hlavní body

- Kapacity středních škol neodpovídají dle regionů a oborů poptávce žáků, kdy dlouhodobě stoupá zájem o gymnázia a maturitní obory a naopak klesá o odborná učiliště.
- Česko má jeden z největších podílů žáků, kteří studují příliš úzce specializované obory, ačkoliv poptávka po všeobecně zaměřených oborech se stále zvyšuje.
- Platové podmínky pro vykonávání pedagogické profese se stále nijak výrazně nezlepšily a nedostatek učitelů je jednou z překážek, která školám brání v otevírání nových tříd.

Úvod

Loňský rok se do dějin českého základního a středního školství zapíše vsutku velice výrazně, a to v mnoha ohledech. I když došlo k dlouho očekávanému zvýšení platů pedagogů, nevole rozpoutaly provázející úpravy, které nárůst v podstatě pozastavily a postavení učitelů se nijak nezlepšilo. S průměrným platem 48 204 korun českých v roce 2022 zůstávají jednou z nejhůř hodnocenou vysokoškolskou profesí v ČR. Nejen to vyústilo v celorepublikovou stávkou 27. listopadu, do které se podle odborů zapojilo 7 213 škol a stala se tak největší školní stávkou za posledních 30 let. Jejím účelem byl apel na přidání financí do školského rozpočtu (České noviny, 2023).

Neméně velkou mediální pozornost na sebe na jaře přitáhlo i přijímací řízení na střední školy, kterého se účastnili žáci narození v letech 2007 a 2008, tedy nejsilnější ročníky od poloviny 90. let (Český statistický úřad, 2023). Celkem šlo o 104 tisíc žáků devátých tříd (Eduin, 2023). Počet těch, kteří se hlásili na střední školy, v některých krajích výrazně přesáhl kapacitu nabídky. To se nejvýrazněji projevilo v Praze a Středočeském kraji. Po vyhlášení výsledků pak v těchto regionech vypukla doslova hysterie. Zatímco podle průzkumu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy se ani na jednu ze škol nedostalo 18 % žáků z Prahy a 10 % ze Středočeského kraje, souhrnná republiková čísla nemáme. A nemá je ani stát, a to díky absenci jakéhokoli digitálního systému, který by data o podaných přihláškách střídal. (Seznam Zprávy, 2023). Rodiče nepřijatých žáků pak zoufale vyhlíželi školy, které vyhledávaly druhá kola a hlásili své potomky po celém Česku.

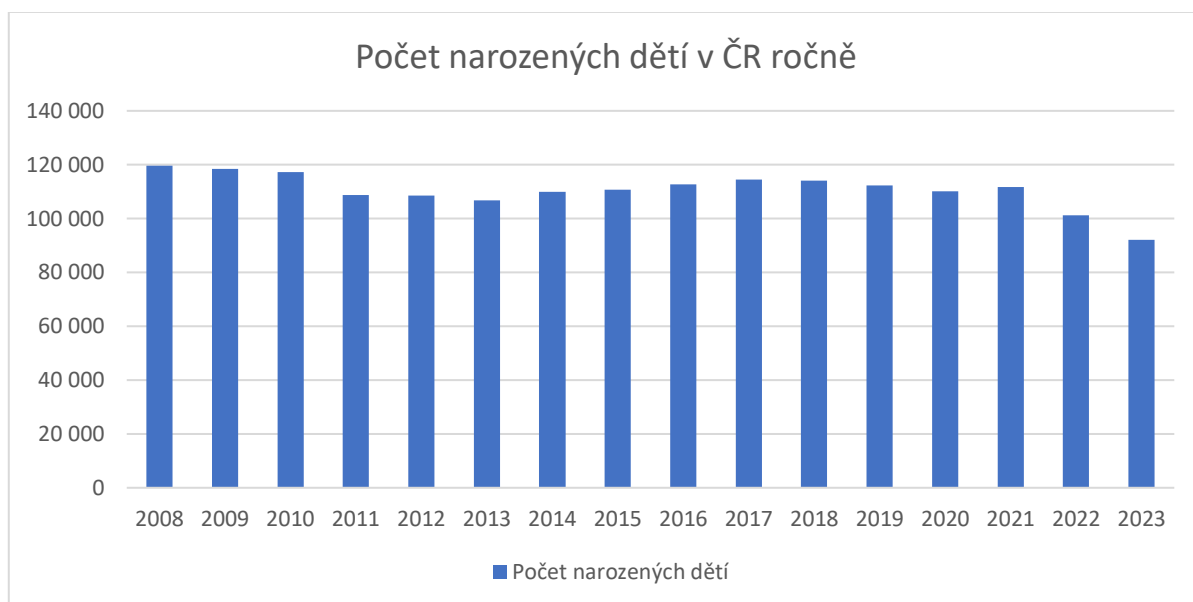
Ačkoliv ministerstvo školství na situaci reagovalo a připravilo hned několik změn, které upraví již tento rok proces celých přijímacích zkoušek včetně zmíněné digitalizace, zůstává zde stále několik zásadních potíží celého středoškolského vzdělávání, jejichž řešení je zatím v nedohlednu. Jedná se hlavně o regionální nerovnosti spojené s demografickými změnami, dále pak stále diskutované, ale neuskutečněné revize rámcových vzdělávacích programů a především podfinancování celého školského rezortu, což vede k nedostatečné podpoře učitelů a škol. Není možné se taky nepozastavit nad tím, že digitalizace tak zásadní oblasti začala ve 21. století teprve poté, co došlo doslova ke katastrofě, na jejímž konci jsou statisíce vystresovaných deváťáků a jejich rodičů.

Statistika věda je...

I přes velký počet žáků devátých tříd zůstalo minulý rok 30 000 volných míst na středních školách (iRozhlas, 2023). Jak je tedy možné, že se mluví o nějakém problému, nebo nedostatku míst? V první řadě je třeba nahlédnout do demografie, jelikož krize postihla především oblasti, kam se lidé stále více stěhují a města, na jejichž periferiích rostou nové satelity. Těmi jsou především Praha, Středočeský a Jihomoravský kraj. Naopak v kraji Ústeckém nebo Moravskoslezském některé střední školy doslova bojují o přežití. V druhé řadě je pak třeba vzít v potaz křivku porodnosti. Rok 2009 byl co se týče počtu narozených dětí nejsilnějším ročníkem za posledních 29 let a tak se celých 14 let vědělo, že jich velká část půjde v roce 2023 ke zkouškám na střední školy (Český statistický úřad).

Jak lze vidět na statistice porodnosti, letos bude v krizových regionech situace s místy na středních školách asi podobně vyhecená, jako minulý rok. Tomu samozřejmě nahrává i skutečnost, že spousta loňských neúspěšných deváťáků bude chtít své působiště změnit a hlásit se na své vysněné školy znovu. Situace by se naopak mohla zlepšit v roce 2025, kdy bude nastupovat ročník narozený roku 2011, v jehož číslech je znatelný propad. V dalších letech se ale čísla opět mírně zvyšují.

Graf č. 1: Počet narozených dětí v ČR

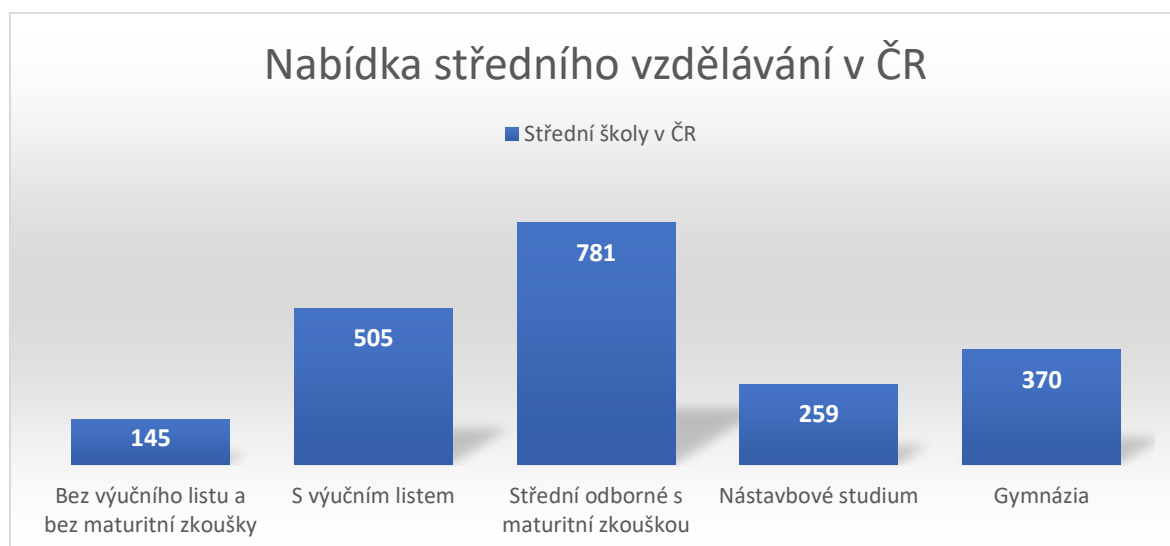

Zdroj: Český statistický úřad, 2023

Nerovnováha v nabídce a poptávce

Žák, který ukončil povinnou docházku, má na výběr hned z několika cest, kterými se může na své studijní cestě vydat dál. V první řadě se nabízené obory liší tím, zda jsou ukončeny maturitní zkouškou, nebo tzv. výučním listem. Rodičům i žákům však velmi často chybí dostatečná informovanost o aktuálním stavu pracovního trhu, který se za poslední tři desetiletí výrazným způsobem proměnil. Rodiče nynějších žáků devátých tříd tak často vycházejí z toho, jakým způsobem se ke své stávající práci dostali oni, realita je pak ale velice odlišná. (Idnes, 2023). Je zřejmé, že již velice dlouho v Česku převládá počet absolventů středních odborných škol. V tomto ohledu se však výrazně rozcházíme s evropským i světovým průměrem. Celkově je u nás 69 % studentů odborných programů, zatímco průměr zemí OECD je 44 % (Eduin, 2023).

Graf č. 2: Nabízené typy středního vzdělávání a příslušný počet škol

Zdroj: Český statistický úřad, 2023

Střední odborné vzdělávání se od toho všeobecného liší v průběhu celého studia. Ačkoliv také končí maturitní zkouškou, průběh studia je úplně jiný, zejména z hlediska povinných praxí a odborných předmětů, které zabírají velkou část. Studenti odborných programů jsou navíc méně úspěšní u maturit i zkoušek na vysoké školy, než jejich kolegové z gymnázií (CERMAT, 2020). Převaha všeobecného vzdělávání v jiných zemích dává smysl v mnoha ohledech. Pouze malá část patnáctiletých žáků si je již jistá, co je baví a čemu by se rádi v budoucnu věnovali. A ačkoliv dle dostupných dat jich velká část stojí o studium na gymnáziích, spousta skončí na školách odborných.

Přijímačky peklem pro žáky i rodiče

Přijímací řízení k maturitním oborům je dle zákona jednotné a konají se tzv. zkoušky organizace Cermat, a to z českého jazyka a matematiky. Zákonem stanovená hranice, kterou musí výsledek jednotné přijímací zkoušky zahrnovat, je 60 %. Tedy i přes to, že do celkového počtu bodů na výsledném seznamu vstupují další faktory, jako je prospěch na základě posledních vysvědčení ze základní školy či úspěchy v jazykových nebo matematických olympiádách, zkoušky Cermatu stále tvoří nejpodstatnější část (CERMAT). Počet škol, na které se žáci devátých tříd mohli hlásit, se v minulosti několikrát změnil. Dosud bylo možné podávat pouze dvě přihlášky. Tato skutečnost, ve spojitosti s nedostatečnými kapacitami, nutila rodiče taktizovat. Na prvním místě byla v přihlášce škola, o kterou potomek skutečně stál, a druhá byla spíše „záchranná“, aby se dítě dostalo alespoň někam (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2023).

A po zveřejnění výsledků zkoušek začalo to pravé martyrium. Žáci, kteří se dostali na obě školy, na které se přihlásili, měli poté ze zákona lhůtu odevzdat zápisový lístek na vybranou školu. Do té doby však blokovali místo na obou, což způsobovalo krizovou situaci plnou nervů zejména rodičům, jejichž děti skončily „pod čarou“ a podávaly odvolání.

Přijímačky jako byznys

Za zmínku rozhodně stojí i další problematika provázející celé zkoušky a tím je byznys, který se kolem nich točí. Přípravné kurzy, jež pořádají samy střední školy, bývají plné rok dopředu a na všechny zájemce se nedostane. Vznikl tedy prostor pro soukromé subjekty, aby tuto díru na trhu zaplnily. V posledních letech vzrostl počet soukromých lektorů a celých vzdělávacích institucí, které nabízejí doučování a přípravu na přijímačky. Cena za lekci se pohybuje kolem pěti set korun za hodinu, ve velkých městech nejsou výjimky i větší částky. Velkou pastí je ale kompetentnost lektorů, spousta z nich totiž nemá žádnou pedagogickou kvalifikaci, znalosti potřebné k vyučovanému oboru a často s žáky probírají témata, která se neřídí katalogem požadavků vydaných Cermatem. Pro rodiče je pak mimořádně obtížné se v nabídce správně orientovat a peníze vynaložené na přípravu tak můžou přijít vniveč.

V tomto případě se rozhodně nebudeme bavit o malých částkách, naopak už základní vzdělávání a příprava na přijímačky zasahuje do rozpočtů domácností zcela zásadním způsobem. Celý systém, na kterém jsou v této chvíli zkoušky postaveny, tak podporuje prohlubování rozdílů mezi žáky a jejich šancemi na přijetí na základě finančního zázemí. Pro rodiče samoživitele nebývá možné vložit do příprav tak velké peníze, jejich děti pak mají těžko šanci překonat v bodovém hodnocení své vrstevníky, kteří se soustavně s dvěma lektory připravují velice dlouho. Podle výzkumu začala pětina žáků s přípravou již v osmé třídě, 55 % pak v prvním pololetí deváté třídy a 23 % v druhém pololetí. Průměrná částka vynaložená na přípravu pak byla 14 400 Kč v Praze a 8 750 Kč ve Středočeském kraji (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2023). Nic nenasvědčuje tomu, že by tento trend měl opadnout, naopak s posilujícím vsudypřítomným strachem a stresem budou rodiče ochotni investovat více a více.

Řešení přichází pomalu a pozdě

Rok 2024 přinesl změny poměrně zásadního charakteru. Následující přijímací zkoušky budou díky digitalizaci přihlášek prvními, které přinesou přesná data o tom, kolik žáků se na střední školy hlásilo a kolik jich bylo úspěšných. Taková data pak budou jistě užitečná pro další strategie. Druhou změnou je úprava počtu škol, na které se žáci mohou hlásit. Nově to budou tři namísto původních dvou. To jistě trochu zlepší situaci ohledně zmíněného „taktizování“ s přihláškami a žáci budou mít větší možnost, že nakonec opravdu skončí na škole, kterou si vybrali a ne na „záchranné“. Další novinkou je tzv. prioritizace. Na první místo si uchazeč zvolí tu školu, o kterou stojí nejvíce, následně druhou a poté třetí. Pokud se dostane na více škol, bude díky tomuto pořadí automaticky zapsán na tu, jejíž místo je na přihlášce nejvýše. Tím budou zmírněny zmatky, které vznikaly kolem druhého kola zkoušek a ředitelé budou daleko rychleji vědět, kolik žáků k nim skutečně nastoupí (Eduin, 2024). Takové změny však řeší pouze pár problémů, které celé řízení má.

Hlavním a dosud nevyřešeným problémem je navýšení míst na gymnáziích, zejména ve zmíněném Středočeském kraji a ve velkých městech. Na některých z nich už to ale není možné, jelikož dosáhla maximálních kapacit. Předsedkyně Asociace ředitelů gymnázií a ředitelka pražského gymnázia Nad Štolou Renata Schejbalová jasně uvedla, že většina pražských gymnázií již dosáhla maximálních kapacit a nemají kam se rozšiřovat. (Frekvence 1, 2023).

A při variantě otevírání nových tříd pro aktuální silné ročníky, které se na střední školy budou hlásit ještě tento a také příští rok, narazíme také na další překážku, a to nedostatek učitelů. S tím je nepochybně spjata problematika finančního ohodnocení této profese. Vláda dala svým původním návrhem rozpočtu jasně najevo, že vzdělávání nemá jako prioritu. Slibované navýšení platů v roce 2024 se nakonec promítne pouze v odměnách a nikoli v základním výdělků podle platových tabulek. Školské odbory také zkritizovaly skutečnost, že základem pro výpočet valorizace platů byl rok 2022 a nevycházelo se tak z predikce pro rok letošní. (Aktuálně.cz, 2023).

Podle posledních zpráv se však zdá, že stávka byla skutečně k užítku. Po setkání s odbory 19.ledna ministr školství Bek sdělil, že by se mohlo jednat o přidání čtyř miliard právě do školského rezortu, o finálním rozpočtu by pak mělo být jasno během února. Ať už se chystají jakékoli změny, měly přijít už dávno, a ne až po přijímačkové krizi a hromadné stávce.

Závěr

Že dojde k nedostatku míst na středních školách se vědělo na základě demografických a statistických dat již velice dlouho. Největší zájem je právě o maturitní obory a především pak o studium všeobecného zaměření, jako jsou gymnázia a lycea. Ačkoliv je zakládání škol záležitostí na krajské úrovni, spousta gymnázií nemůže rozšiřovat své kapacity i z důvodů chybějících učitelů, kteří jsou jednou z nejhůře placenou vysokoškolskou profesí. Plánované navýšení platů se sice uskutečnilo, ale svou podobou učitelům nijak nepřilepšilo.

Kritici rozšiřování gymnázií namítají, že aktuální stav může pomoci odborným učilištím, které se potýkají již dlouhou dobu s velkým propadem. Pokud ale premianti s výbornými výsledky, zájmem o studium a důkladnou přípravou musí přímo bojovat o místa na maturitních oborech, je systém rozhodně nastavený špatně. Rozdíly mezi úspěšností žáků také prohlubuje jejich finanční rodinné zázemí, jelikož vynaložené desetitisíce za soukromé lektory se již dávno stalo standardním jevem a nikoli výjimkou. Žáci, jejichž rodiče si takové výdaje nemohou dovolit a kterých v současné ekonomické situaci přibývá, mají pak podstatně menší šance na přijetí bez ohledu na jejich prospěch.

I přes některá opatření, která celému procesu přijímacích zkoušek rozhodně ulehčí, zde zůstává několik nevyřešených otázek a problémů. Nad celým systémem středního vzdělávání visí spousta otazníků. Na gymnáziích místa nestačí a odborná učiliště se naopak zavírají. Pokud se podíváme do jiných evropských zemí, stojí za to se ptát, zda není třeba spíše posílit všeobecné střední vzdělání a odbornost k řemeslům poskytovat spíše formou rekvalifikačních kurzů či nástaveb.

A zatímco politici a odborníci diskutují, čas neúprosně běží a před námi je další ročník již teď enormně vystresovaných žáků, kteří jsou pod obrovským tlakem rodičů i médií. Skutečnost, že se přihlášky digitalizují až tento rok jasně podtrhuje skutečnost, že zaspaly nejenom kraje, ale i stát. Můžeme jenom doufat, že listopadová stávka otevřela mnohým oči a krom zvýšeného financování celého rezortu bude mít i další důsledky, které by mohly vyústit v tak dlouho očekávanou kompletní školskou reformu.

Zdroje

- České noviny. (27.11.2023). Stávkovaly tři čtvrtiny škol, Prahou prošli odboráři. <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2443797>
- Český statistický úřad. (2015). Porodnost a plodnost 2011 - 2015. <https://www.czso.cz/documents/10180/32853427/13011816a02.pdf/6617361d-0dde-4369-8e9b-deb0ae91afd5?version=1.0>
- Jan Zeman, Radka Hrdinová. EduIn. (16. 5. 2023). Analýza pěti problémů přijímací zkoušky. <https://www.eduin.cz/clanky/analiza-peti-problemu-jednotne-prijimacizkousky/>
- Josef Mačí, Tereza Gajdošíková . Seznam Zprávy. (1. 9. 2023). Život v Česku: Loterie s přijímačkami, stát netuší, kolik dětí se nakonec nedostalo na střední. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-loterie-s-prijimackami-stat-netusi-kolik-deti-se-nakonec-nedostalo-na-stredni-236154>
- iDNES.cz. (13. 12. 2023). Maturita, střední školy, přihlášky, nedostatek škol. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/maturita-stredni-skoly-prihlasky-nedostatek-skol.A231213_100123_domaci_zof
- Český statistický úřad. (2023). Školy a školská zařízení. <https://www.czso.cz/documents/10180/191486291/23004223a3.pdf/946c646c-a99c-4d0b-ad04-357bae989951?version=1.1>
- Nikola Šrámková. EduIn. (12. 10. 2023). Počet mladých lidí do 34 let s vysokoškolským vzděláním je v ČR podprůměrný, ukazují data OECD. <https://www.eduin.cz/clanky/pocet-mladych-lidi-do-34-let-s-vysokoskolskym-vzdelanim-je-v-cr-podprumerny-ukazuji-data-oecd/>
- Dominika Čičelová. Frekvence 1. (22. května 2023). Renata Schejbalová: Proces přijímacího řízení na střední školy je jak z minulého století. <https://www.frekvence1.cz/clanky/zivotni-styl/renata-schejbalova-proces-prijimaciho-izeni-na-stredni-skoly-je-jak-z-minuleho-stoleti.shtml>
- CERMAT. Grafické interpretace výsledků maturitní zkoušky. <https://vysledky.ceremat.cz/graf/NapovedaGraf.aspx>
- EduIn. (2. 1. 2024). Rok 2024 v školství: Jaké přijdou změny a na co se čeká. <https://www.eduin.cz/clanky/rok-2024-v-ceskem-skolstvi-jake-prijdou-zmeny-a-na-co-se-ceka/>
- Matěj Skalický. iROZHLAS. (21. 3. 2023). Gymnázia, přijímací zkoušky. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/podcast-vinohradska-12-gymnazia-prijimaci-zkousky_2303210600_cen
- Aktuálně.cz. (3. 10. 2023). Platy učitelů vzrostou jen v odměnách, k některým se nemusí dostat. <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/platy-ucitelu-vzrostou-jen-v-odmenach-k-nekterym-se-nemusi-d/r~39961250621211ee8c6f0cc47ab5f122/>
- České noviny. (10.03.2023). Ve všeobecném vzdělávání v ČR je 30 % středoškoláků, průměr EU je 51,3 %. <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2336862>
- Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Výzkumná zpráva: Přijímací řízení SŠ 2022-2023. https://pages.pedf.cuni.cz/uvrv/files/2023/11/UVRV_VyzkumnaZprava_PrijimaciRizeniSS2022-2023_13-11-2023.pdf

Autor

PAVLÍNA SOUKUPOVÁ

Analytička

Pavlína Soukupová je absolventkou bakalářského oboru politologie a mezinárodní vztahy na CEVRO Institutu. Aktuálně dokončuje magisterské studium mezinárodních vztahů a evropských studií na Metropolitní univerzitě v Praze. Ve svých kvalifikačních pracích se zaměřuje na teritoriální spory o ostrovy ve východní Asii. Půl roku studovala na univerzitě v belgickém Gentu v rámci programu Erasmus, kde působila v aktivitách výzkumného centra China Platform. Vedle studia pracovala šest let jako soukromá lektorka.

Vydavatel

INSTITUT PRO POLITIKU A SPOLEČNOST

Posláním Institutu je zkvalitňování českého politického a veřejného prostředí prostřednictvím profesionální a otevřené diskuse a vytvoření živé platformy, která pojmenovává zásadní problémy, vypracovává jejich analýzy a nabízí recepty pro jejich řešení formou spolupráce expertů a politiků, mezinárodních konferencí, seminářů, veřejných diskuzí, politických a společenských analýz dostupných celé české společnosti. Jsme přesvědčeni, že otevřená odborná diskuse a poznání podstaty a příčin jednotlivých problémů jsou nutným předpokladem jakéhokoli úspěšného řešení problémů současné společnosti.

Martinská 2, 110 00 Praha 1

www.politikaspolecnost.cz

+420 602 502 674

office@politikaspolecnost.cz